

Magyar Nyelvőr 1880

IGAZOLÁS.

Azt hiszem, hogy csak a tanítás, és a nyelv ügyének tesztek szolgálatot, ha Császár Károly úrnak matematikai műszavaimra tett észrevételeit nem mellözöm hallgatással, hanem megteszem reájok észrevételeimet, és saját álláspontomat igazolni törekszem.

1. Nem tartom helyesnek, ha a gymnasium IV-dik osztályában az algebra tanítását ilyenformán kezdjük meg, hogy: fiaim! ti eddig azt tanultátok, s minden latin szótárban csak azt találjátok, hogy *negō = tagadok, elhazudok* valamit; — de tudjátok meg, hogy ez nem igaz, mert *negō = homlok* egyenest ellenkezőjét állítom annak, a mit el akarok tagadni, pl. ha negálni akarom hogy a padláson voltam, akkor azt kell mondanom, hogy a pinczében voltam. — Pedig ha a *positiv* és *negativ* szavakat akarjuk használni, akkor ilyenformán kell tennünk, mert a növendékek úgy tudják, hogy a *negativus* csak egyszerű eltagadója a *positivus*nak, — de hogy ez a két szó együtt valaminek mint *ilyennek*, és egy más valaminek, az ezzel *homlokegyenest ellenkezőnek*, mint *olyannak* a lételet fejezné ki, arról nem tudnak, a minthogy nem is tudhatnak, semmit sem.

Pedig a matematikában az ilyen homlokegyenest ellenkezésről van szó, és nem csupán valamely létezésnek az egyszerű eltagadásáról.

A *czielirányos* és *czelelles* szavak kifejezik az irányok ellenkező voltát, s utalnak a két irány közös kiinduló pontjára, a *O* pontra, melytől számítjuk az egyik és a másik irányban szaporodó, egymással ellenkező mennyiségeket, a melyeknek éppen ilyen ellenkező voltuknál fogva, a közélet nyelvében különböző neveik is vannak; — ilyenek a készpénz és adósság, jövedelem és költség, szaporodás és fogyás, haladás és hátrálás, magasság és mélység, emelkedés és szállás, meleg és hideg, s i. t. és így jelent a -7° hőmérséklet 7 foknyi hideget a $+7^{\circ}$ hőmérséklettel, azaz a 7 foknyi meleggel szemben.

S a mint az olvadó hó hőmérsékleténél, vagy a hőmérséklet meghatározására szolgáló hőmérőnek 0-al jelelt pontjánál megtaláljuk azt a közös pontot, a honnét a hidegnek és a melegnek a fokait számítjuk: épen úgy mindenkor megtaláljuk az életben és a természetben is azt az állapotot, midőn még a különböző vagy épen ellenkező tényezők nem léptek fel; vagy ha készen nem találtuk — miként a hő mérésénél, úgy másutt is — önkénytesen megállapítjuk azt a pontot, a melytől az egymással ellenkező tényezők hatását számítjuk; feltaláljuk az ellenkező irányokat, a melyekben ezek hatnak; és ezen egymással ellenkező irányok egyikében mindig ott van a cél, melyhez a tényezők egyik faja közelebb segít s melytől másik fajuk eltávolít.

Hogy melyik irányban vesszük fel a célt, az természetesen egyedül csak a mi belátásunktól függ; — de az különben is mindegy, mert akármelyikben vesszük is fel, az egyik fajta tényezők mindig *célirányosan*, s a másik fajták mindig *célellesen* működnek.

Ezért használom a matematikai ellenkezés fogalmát semmiképen ki nem fejező *positiv* és *negativ* helyett a *czielirányos* és *czélelles* szavakat.

2) A *hányszoros sorzat* elnevezés, igaz, nem fejezi ki azt, hogy e sor növekvő hatványok szerint halad, a mi talán nem is leglényegesebb jegye e sornak, mert éppen olyan joggal mondhatók róla, hogy fogyó hatványok szerint halad: de kifejezi azt, hogy a mennyiségek bizonyos meghatározott rendben következnek egymásután, s talán még azt is, hogy a szorzásnak is jutott szerep e sor származásánál.— De másrésről a *geometriai haladvány* e nevezés sem fejezi ki azt, a mit Cs. K. ur szerint ki kellene fejeznie; mert sem a *haladvány* szó, sem annak

geometriai jelzője nem foglalják magukban a hatványozás fogalmát. — Sőt ha a *haladvány* szót a többi intransitív igéktől származott, *-vány -vény* képzőjű *járvány, ingovány, kelevény, jövevény, növevény* szavakkal egybevetem, arra a meggyőződésre jutok, hogy abban is kell valami ollyszerű határozatlanságnak, bizonytalanságnak lennie, a minő rejlik eme szavak jelentésében. — Lehet, hogy e meggyőződésem hibás, de míg hibás voltáról meg nem győződöm, addig az újabb keletű *haladvány* helyett a régibb keletű *sorzat* szót merem csak használni a szabályszerű egymásutánkövetkezés kifejezésére.

3) Hogy a *ratio = szer*, azt Cs. K. ur maga is elismeri, mert a rationalis és irrationalis kifejezésére ajánlott *végesszerű* és *végetlenszerű* szavai a *szerből* származnak. Csakhogy irrationalisnak az olyan számot nevezzük, a melyik sem az egység által, sem annak részei által nem fejezhető ki, tehát a melyik

semmi szerben sincs az egységgel; rationalisnak pedig az olyat nevezzük, a melyik az egységgel vagy annak részeivel kifejezhető, tehát a melyik valaminemű szerben van az egységgel. — E fogalmakat a *szertelen* és *szeres* szavak fejezik ki, nem pedig a Cs. K. ur ajánlotta *végetlenszerü* és *végesszerü* szavak, melyek éppen olyanok amazok mellett, mintha ezt hogy fejetlen, a vasatlanfejü, — s ezt hogy fejes, a vasas fejü szókkal akarnók kifejezni. — Mert valamint itt nem az a kérdés, hogy vasatlan-e valaminek a feje vagy vasas, hanem az, hogy van-e feje vagy nincs? éppen úgy ott sem az a kérdés, hogy végetlen-e valamely számnak az egységhez való szere vagy véges, hanem az, hogy áll-e az a szám valami szerben az 1-hez vagy sem?

A közszokás a *szertelen* szót csak mint jelzőt használja a *szertelennagy* és *szertelensok* összetételekben, s azt fejezi ki általa, hogy nincs mérték, a mivel az a roppant nagy megmérhető, — és nincs számegység a mivel az a töméntelen sok megszámlálható volna. Tehát a közszokás is azt az értelmet tulajdonítja neki, a melyben én használom, s így csak ajánlatossá teszi annak irrationalis értelemben való használatát.

4) A *tényező* = *factor* szót én sem akarom kiirtani, miről meggyőződhetik Császár K. ur, ha sziveskedik elolvasni algebrámnak 1. §-ának a végét a 26. lap elején. Csakhogy én a *tényező* alatt nem csupán a multiplicatort és multiplicandust értem (ezeket nevezem én közös névvel *szorzótársaknak*), hanem alatta értem az addendust és augendust, a minuendust és subtrahendust, dividendust és divisort is, sőt alatta értem mind azt, a minek kifejezésére a köznyelvben meghonosodott; — szóval

alatta érték minden factort, mely valamely factumnak a létrejövetelére befolyik.

Tehát én nem akarom specialisálni azt, a minek universalis értelme van, s azért használom a szorzótársak elnevezést, melynek már magában specialis értelme van.

Ennyit tartottam szükségesnek kárhoztatott műszavaim érdekében elmondani.

BÓNIS KÁROLY.